

Gróf Batthyány Lajosné

FRIEDREICH ENDRE

1878-ban született. Piarista szerzetes volt. Temesváron, Veszprémben, Vácott és Budapesten tanított, majd haláláig, 1952-ig vezette a rendtartomány könyvtárát és levéltárát. Rendtörténelmi kutatásai mellett sokat foglalkozott Batthyány Lajos miniszterelnök sorsával is. Hosszú időn át tervezte Batthyány-né *Emlékiratainak* kiadását, amellyel azonban nem készült el. A Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltárában található hagyatéka őrizte meg az itt első ízben közölt tanulmányát is, amely 1937. március 12-én hangzott el a Szent István Akadémia II. osztályának felolvasó ülésén.

¹Batthyányné emlékiratait Friedreich Endre hagyatékából Urbán Aladár adta ki: *Batthyány Lajosné visszaemlékezései férje fogságára és halálára*, in: Századok, 1981, 587-620. (A továbbiakban ennek lapszámaira hivatkozunk.) Az iratokat azonban fölhasználta Károlyi Árpád:

1849. október 6-án császári vadászkatonák golyói megölték a haditörvényszéki ítélet alapján halálra ítélt gróf Batthyány Lajost, Magyarország első miniszterelnökét. A hírlapokban közzétett ítélet csak semmitmondó általánosságban ismertette a halálbüntetést indokló vádakot, de nem találtak hitelre a bécsi kormány későbbi közleményei sem. A hazug vádaktól és ferdítésektől hemzsegő tendenciózus cikkek nem tájékoztatták a közvéleményt a nagy per lefolyásáról, viszont azok sem ismerhették a per igaz történetét, akik röpirataikban Batthyány védelmére keltek. Többen a Batthyány ügyében eljáró hadbíró, Leuzendorf Lajost próbálták megkörnyékezni, hogy adatokat szerezzenek tőle, de ő erre nem volt hajlandó.

A hadbírón és a Batthyány sorsát intéző felsőbb körökön kívül a vértanú özvegye, Zichy Antónia grófnő tudott még aránylag legtöbbet, ő azonban csak a történetíró Horváth Mihálynak engedett betekintést irataiba. Horváth ezekből közölte *Magyarország függetlenségi harcának története* című, 1865-ben megjelent munkájában Batthyány búcsúlevelét feleségéhez.¹

Zichy Antónia 1816. július 14-én született Pozsonyban. Atyja a Zichy grófok cifferi ágából származott, mely a 18. század derekán telepedett le Pozsony megyében. Gazdag főúr volt, Pozsony megyén kívül több nagy dunántúli birtoknak is tulajdonosa, aki sok jótékonyt is gyakorolt, jobbágyait megbecsülte, birtokain iskolákat s templomokat építtetett. Méltó élettársa volt Batthyány Antónia grófnő, a dúsgazdag Batthyány János lánya. Batthyány Jánost magyar Krózusnak nevezték, azt beszélték róla, hogy az Esterházy herceg után ő az ország leggazdagabb főura. Amikor a napóleoni háborúk után mindenki el volt adósodva, neki telt építkezésre, birtokvásárlásra, pedig jótékony célokra is hatalmas összegeket áldozott: végrendeletében 200.000 forintot hagyott árva- és szegényházakra, kórházakra, iskolákra, így Németújvárott iskolát alapított, hogy a német és horvát gyermekek megtanulhassanak magyarul.

Zichy Károly és Batthyány Antónia házasságát Isten hét gyermekkel áldotta meg: Anna, Mária, József, Antónia, Karolina, János és Ferenc. A fiúk Méhes János keze alatt nevelkedtek, a lányok német és francia nevelőnők tanították.

Magyarul mindegyik tudott, persze a fiúk jobban beszélték nyelvünket, mint nővéreik, így János, aki korán kezdett gazdálkodni, hamisítatlan somogyi dialektusban írt és beszélt. A telet Pozsonyban, a dunaparti Zichy házban vagy nagyatyjuk bécsi pa-

Németújvári gróf
Batthyány Lajos
főbenjáró pöre, Bp.,
1932. Ismertetése F. E.
tollából: Levéltári
Közlemények, 1932,
330-334. Válogatott
magyar kiadása: Urbán
Aladár: *Batthyány Lajos
gróf főbenjáró pöre*,
Bp., 1991.

**Batthyány és Károlyi
grófnék**

lotjában töltötték, a nyarat Cifferen, (Pozsony megye), közben hosszasan időztek dunántúli birtokaikon.

A család zavartalan boldogságának csakhamar vége szakadt, mert korán elvesztették a szerető édesanyát, aki 1825-ben Pozsonyban hunyt el. Végrendeletében megindító szavakkal búcsúzik gyermekeitől. Kérve kéri őket, hogy szeretettel gondozzák a kisebbeket, legyenek állhatatosak a balszerencséiben, mértéktartók a szerencséiben, erősek a kísértésben, vidámak könnyelműség nélkül, jótékonnyak pazarlás nélkül, ápolják szívükben a vallást: gyámolítsák a szegényeket és szenvedőket, a kötelességteljesítést tekintsek életcélnek, a szórakozást csak mellékesnek.

A halálba készülő édesanya megható intelmei mély nyomokat véstek Zichy Antónia grófnő lelkébe. Anyja végrendeletét 1856-ban Lindauban lemásolta Emma lányának, a későbbi Batthyány Gézánénak: „Számodra írtam le édesanyámnak végrendeletét, mert azt gondoltam észrevenni, midőn elől olvastam, hogy megtetszett neked. Olvasd el némelykor. Magam sem mondhatok neked mást — és tartsd eszedben, hogy a kötelesség teljesítésében talál az ember igaz meglegedést.”

Az elárvult lányokat rokonaik vezették be a társaséletbe Pozsonyban és Bécsben. Mind a négyen szépek és gazdagok voltak, csakhamar férjhez is mentek: Annát Odescalchi Agoston hg, Máriát Walterskinchen Vilmos báró vette nőül, Antóniát gróf Batthyány Lajos, Karolinát pedig gróf Károlyi György. Batthyány 1834. december 14-én esküdött meg Pozsonyban Zichy Antóniával. Nagy utazásokat tettek, bejárták Olaszországot, Franciaországot s Angliát, majd hazatérve Ikervárott rendezkedtek be; újraképzették az ódon kastélyt, és gazdálkodni kezdtek. Batthyány ekkor ébredt tudatára annak, hogy hazájával szemben kötelezettségei is vannak, és egyre növekvő tettvágyal vett részt a reformkorszak munkájában. Hogy a birtokain élő szegény lakosságnak munkaalkalmat teremtsen, meghonosította a selyemtenyészést, sok ezer eperfát ültetett, selyemfonót állíttatott fel és cukorgyárat alapított, majd nemsokára vezetőszererepre emelkedett az országgyűlési ellenzék soraiban. Bátorsága, áldozatkészsége és önzetlensége megszerezte a népszerűséget, de nem volt rajongóbb csodálója és hívebb munkatársa, mint hitvese, aki lelkesen karolta föl a férje által kezdeményezett vagy támogatott ipari, védegyeleti s társadalmi mozgalmakat, nővérével gróf Károlyi Györgynével együtt. Ők vették fel először a honi gyártmányú babos kartonruhát, divatba hozták a hazai termékek és készítmények vásárlását, meghonosították az eddig elzárt főúri termekben a hazafias szellemet, megteremtették a magyar szalonéletet. Környezetükre gyakorolt hatásukkal társadalmi, sőt politikai tényezőkké is váltak, a nemzet pedig szívébe zárta a két kitűnő nővért. Mikor 1844. november 15-én Pozsonyból Pestre érkeztek, a fiatalság fátylászmenettel és éjjeli zenével, Vay Dániel pedig beszéddel hódolt nekik, mire ők

könnyekig meghatva válaszoltak. Még Petőfi múzsáját is megihlette e pillanat: „Láttátok e két tündérvirágot? / Borús hazánknak két sarkcsillagát? / Evezhetsz bátran, nemzetem hajója! / Nem veszhet az célt, aki ilyet lát. / Én láttam őket, mint égi jelenések. / Szokatlan köztünk ilyen látomány: / hanem mi volt e fény a lánghoz képest, / mely ekkor égett keblem belsején.”²

²Petőfi Sándor:
Batthyány és Károlyi
grófnék, in: Versek,
1844.

A nők politikai befolyásának hatalmát és erejét a kormány is idejekorán észrevette, és kémeivel, az úgynevezett konfidensekkel, akik minden társaságba beférkőztek, állandóan figyeltette a társadalmi s politikai mozgalmakban való szereplésüket. A konfidensek jelentései többet foglalkoznak e hölgyek szereplésével, mint sok politikussal. A 40-es években folytonosan figyelik a két grófnőt. Lássunk jelentéseikből néhány mutatványt.

Kémjelentések

1839. december 24. A legszenvedélyesebben politizáló dámák Károlyi Györgyné, Batthyány Lajosné, Várkonyiné és Ödryné. Batthyány december 9-én fényes ebéden látta vendégül elvtársait: ott volt Bertha Sándor, Széchenyi István, br. Eötvös József. A háziasszony Deák Ferencet és Klauzál Gábort ültette maga mellé. Sok lázító beszédet mondtak.

1840. szeptember 8. Batthyányék a selyemtenyészési mozgalom címén ikervári kastélyukba több mint 40 vendéget hívtak meg. A vendégek lelkesen éltették a kedves háziasszonyt és a túlzó szellemben szónokló Batthyányt.

1841. április 1. Batthyány az épülő Lánchíd mellett akar palotát építeni és nagy társadalmi életet szándékozik élni. Feleségének is nagy szerepet szán.

1842. február 1. A Nemzeti Színházban Vörösmarty *Az úri hölgyhöz* című költeményét szavalták. Ebben a költő a főúri hölgyeket ostorozza nemzetietlen gondolkodásuk és viselkedésük miatt és valósággal elátkozza őket. Sok arisztokrata hölgy volt jelen: nagyon megbotránkoztak az erős támadás miatt. De Batthyány Lajosné nemcsak, hogy nem botránkozott meg, hanem azáltal keltett nagy feltűnést, hogy többször lelkesen tapsolt. Általában ez a hölgy pesti tartózkodása alatt állandóan nemzeti érzésével tüntet, az ifjúság máris lelkes honleánynak tartja. A liberálisok szerint, ha szerepét okosan fogja játszani, történelmi hírnevet szerez magának.

1842. január 19-én tartották meg Pesten a hagyományos juristabált — ezernél több résztvevővel. A főnemesség elvegyült a társaságba. A multság a nemzeti szellem jegyében folyt le: háromszor táncoltak magyar táncot, ebben az egész társaság részt vett. A Pesten időző követek valamennyien ott voltak. Deák Ferenc állandóan a hölgyekkel szórakozott, a főrangú dámák körülrajongták. Batthyáyné az ő karján lépett be a terembe. Amikor beléptek, a tömeg szétvált előttük, és hódolattal utat engedett, míg mások a nagy tolongásban alig tudtak bejutni. Feltűnt, hogy Deák ennyire kitüntette Batthyáynét, mert egyébként ilyen szórakozásokban nem szokott részt venni.

1843. január 13. Batthyányék az iparegyleti gyűlés után fényes ebédet adnak, itt Batthyáyné tüntető szívességgel foglalkozik vendégeivel.

1843. február 3. Batthyáyné és Károlyiné megnyitották szalonjaikat. Mint lelkes honleánys szerepelnek. Mindketten bált is adtak. Batthyányék az országos bizottmány valamennyi tagját meghívták, Károlyiéék még 12 jurátust is. Kizárólag magyarul társalogtak, csakis magyar táncot táncoltak. Úgy látszik, azt akarják megmutatni, hogy amint Párizsban francia a szalonélet, Pesten is meg lehet teremteni a magyar társaséletet. A farsang nagyon vidáman telik, a haziai tekintete főként a két grófnőre irányul, ők a társaság lelkei, mert jőpéldájukkal többet tettek a nemzeti érzés megerősítésére, mint egy országgyűlés, hiszen a divatnak nagyobb a hatalma mint a jogi vitatkozásoknak. Batthyáyné bálján annyi volt a férfi, hogy alig jutott nekik táncosnő, multságaikat inkább párthíveik látogatják. Batthyány ügyesebb és kedvesebb házigazda, mint Károlyi, ezért multságaik látó-

gatottabbak. Bánffy Pál báró ezen multságokon kolosszális étvágyával tűnt ki. A Nemzeti Kaszinó multságain azelőtt is részt vett a középosztály, de a mágnások külön kottériát alkottak, és a közrendűekkel alig álltak szóba. Batthyányéknál a jelenlevők egyetlen nagy társaságba olvadtak össze. A kaszinóbálokon tájékozatlan szemlélő is azonnal felismerhette a különböző osztályokhoz tartozókat, Batthyányéknál pedig csak az, aki személy szerint ismeri a jelenlevőket. Károlyi nem politizál annyira mint Batthyány, ezért kevesebben is járnak hozzájuk, de felesége ellátogat nővére estélyeire, és ott meghívogatta a politizáló urakat.

1843. február 10. A juristabál védőasszonyává Szentkirályinét, az alispán nejét választották meg. A multságot nagy korteskedés előzte meg: az egyik párt Batthyányinét, a másik Károlyinét, a harmadik Szentkirályinét kívánta védnöknek. Végül is szavazással döntöttek. A bál fényesen sikerült, ott volt a két grófné is és kitűnően mulattak. A magyar tánc már általános.

A hölgyek nemcsak a társasmultságokon élesztik a nemzeti érzést, hanem a gyűléseken is megjelennek. 1843. április 10-én Pest vármegye követválasztó gyűlésén már reggel zsúfolásig megtelik a vármegyeház terme. A haladópartiai jelöltei Ráday Gedeon gr. és Szentkirályi Móric. A karzatot a hölgyek szállják meg, ott van Batthyányiné, Károlyiné és gr. Nádasdy Lipótné is. A hölgyek ülőhelyéről hatalmas papírlapok csüngenek le: piros betűkkel van rárajzolva a két népszerű jelölt neve. A dámákat többször megéleljük, harsány éljenzés fogadja Kossuth Lajost is, de éltetik gr. Károlyi Istvánt is, a vármegye népszerű főispáni helytartóját, amikor kijelenti, hogy Rádayra és Szentkirályira szavaz. A hölgyek vidékre is kiszállnak, Károlyiné Csongrád megyében Klauzál Gábor mellett agítál, népszerűségük országszerte növekszik, az országgyűlési ifjúság hódolata jeléül arcképüket rézbe akarja vésetni. Az 1845. évi védegyeleti bálon Károlyiné betegsége miatt nem jelenhetik meg, annál nagyobb hódolat veszi körül Batthyányinét. 1845-ben Károlyi György ellátogat Nagykárolyba felesége és Batthyányék kíséretében. A Védegyelet érdekében hatalmas agitációt kezdenek, de távolabbi terveket is szőnek; a legközelebbi tisztújításra akarnak pártot alakítani. Szándékaikat az aulikus gr. Károlyi Lajos igyekszik ellensúlyozni.

A Batthyány család élete

De nem szabad azt hinnünk, hogy Batthyányiné élete 1848 előtt csupa multság vagy politika volt. Elsősorban férjét megértő, jó feleség, azután gyermekeit odaadóan szerető anya. Első gyermekük, Antónia, két éves korában halt meg Bergamóban: a mélyen lesújtott anya megvigasztalódott, mert még ugyanazon évben született egy kislányuk, Emma, majd 1840-ben Ilona. 1845-ben megérkezett a várva várt fiúcska, Ákos is, de két hónapos korában meghalt. 1846-ban Pesten született Elemér fiúk. Gyermekeiket magyar szellemben nevelték, piros csizmás pruszlékos dajkáik voltak, a falusi parasztgyermekek voltak első játszótársaik.

Batthyányék 1849 előtti levelezése elveszett, mert 1849. január 2-án Ikervárott, később pedig Pesten összes irataikat lefoglalták, és sohasem kerültek vissza. Szerencsére fennmaradt Batthyányinak és feleségének több levele Zichy Károly grófhhoz. Felesége és gyermekei iránt érzett meleg szeretet sugárzik ki Batthyányinak apósához írt soraiból: mélységes aggodalom, ha a legkisebb bajuk van, öröm, ha már elmúlt a veszély.

Batthyányiné a forradalomig alig ír másról, mint férjéről és gyermekeiről, de 1848-tól kezdve már egyre gyakrabban szól a politikai helyzetről is. Örül a nemzeti vívmányoknak, azonban tisztán látja a helyzet nehézségeit és a férje feje fölé tornyosuló felhőket is. Ez tűnik ki Emlékirataiból is: „Mikor Bécsből a hírt

hozták, hogy Lajos ki lett nevezve miniszternek, mindamellett, hogy örvendetes hír volt hazánkra nézve, mégis könnyek között vettem e hírt, és mikor barátaink megkérdezték: Hát maga nem örül? azt válaszoltam, hogy egy félévig aludni szeretnék, és akkor ébredni, mikor rendes kerékvágásban lesz minden! Minő ébredés lett volna az!³ Látszólag örvendezve, de lelkében mélységes aggodalomtól gyötrődve vett részt az egymást érő ünnepségeken. Sárváron megalakul a nemzetőrség, ő a zászlóánya. Ikervárott utcahosszat vidám dalokat énekelnek a gyermekek: „Dézma-robot elveszett, táncolhatunk eleget... dézma-robot elveszett, aludhatunk eleget.” A kis Ilona nagyon szeret és tud is énekelni, egész nap dallározik, és újabb meg újabb énekeket hoz a faluból. Pesten a Rákosmezején nagy dísszel ünneplik meg a nemzetőr zászló felszentelését. Czizler Ignác, a régi császári táborigazgató alázatosan hajlong a miniszterelnök Batthyány előtt.⁴ A tábor pap arcvonásai jól bevésődnek a grófnő emlékezetébe: 1849. okt. 5-én este halálraszánt férje síralomházának küszöbén találkozik vele, ahova gyóntatni küldték.⁵

³Visszaemlékezés, 596.

⁴1848. jún. 24-én Batthyányné és húga, Károlyné lettek az 1. és 2. honvédszászlóaljok zászlóanyái. Ld. Urbán Aladár: *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán*, Bp., 1973., 319.

⁵Visszaemlékezés, 607.

⁶Batthyány a Vas megyén átvonuló horvát népfőlkelők ellen akart vonulni, de október 10-én Hegyfalunál leesett a lováról. Ld. Urbán Aladár: *B. L. és a vasi népfőlkelőseger*, in: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1985. 786-801.

⁷Ekkor Batthyányt a sárvári kerületben képviselőként újraválasztották. Ld. Urbán Aladár: *B. L. a népképviseleti országgyűlésen 1848 decemberében*, in: *Századok*, 1991., 205-208.

⁸Visszaemlékezés, 591-592.

Az emlékiratok

Batthyány 1848. október 2-án végleg lemondott, és Ikervárra vonult vissza,⁶ csak december 6-án ment újra Pestre, hogy részt vegyen az országgyűlés tanácskozásain,⁷ majd az országgyűlési küldöttséggel Windischgrätzhez indult tárgyalni. Windischgrätz őt nem fogadta, de tiszteletben tartotta a parlamenti jogot, és csak 1849. január 8-án fogatta el Pesten, mikor a küldöttséggel ide visszaérkezett.

Fogságának történetét Batthyányné két emlékiratban örökítette meg. Az elsőt németül, 1850-ben kezdte külföldön, és 1858-ban fejezte be. 1882-ben magyar nyelven átdolgozta gyermekei részére, hogy — amint írja — „idővel ezen lapok szolgálhassanak mint okiratok Lajos élete leírására és némileg az én igazolásomra is, hogy lássák, miszerint mindent elkövettem, őtet megmenteni, és miután ez nem sikerült, legalább amennyire tehetségemben volt társaságában lehetni, őt mindenhová követni és amennyire lehetett, őt felvidítani. Eleinte németül írtam le mindent (...) sok könny között, mindjárt halála után Rorschachban. (...) Később magyarra fordítottam azon lapokat tudván, hogy ti a magyar nyelvet jobban bírjátok, ezen fordításban némi változásokat tettem, némely esemény még később jutott eszembe, olvassátok (...) és emlékezzetek atyátokról, de anyátokról is, ki ha ti nem lettetek volna a kedves gyermekeim, egy órával sem maradtam volna tovább életben, vagy legalább úgy bosszultam volna meg az ő ártatlan, igazságtalan és kegyetlen halálát, hogy engem is kellett volna életemből megfosztani. — Csak miattatok maradtam életben. — Szeressétek egymást és tiszteljétek atyátokat.”⁸

Az első emlékiratot, a közeli eseményekre való emlékezés alapján írta. A dátumok meghatározásában a fogság alatt váltott levelek támogattak. A második már rendszeres feldolgozás: a szöveg-

ben többször hivatkozik forrásaira, nagyobbrészt férje és saját leveleire, azonkívül a katonai hatóságokhoz intézett kérvényeire adott válaszokra, és ezeket függelék gyanánt közli. 1849. január 2-án katonaság szállja meg az ikervári kastélyt, lefoglalják az iratokat, és zár alá veszik az értékeket.

Január 8-án este Batthyányné íróasztalánál ül: tekintete férje arcképén révedezik. „Lajos képe volt előttem, azon kép, melyet mint menyasszony tőle kaptam. Egykori boldogságunk mint fiatal házások, szomorúságunk és fájdalomunk, midőn két gyermekünket veszítettük —, azt mind ködfátyolként előttem láttam, egyszerre olyan fájdalmat éreztem szívemben, utána vágytam, éreztem, hogy ő szenved. Ezen pillanatban sírnom kellett. Oh, ez előérzése volt talán mindannak, mit ő később szenvedett és engem végzetlenül szerencsétlenné tett.”⁹

⁹Visszaemlékezés, 595.

Batthyányné január 20-án értesül férje elfogásáról. Másnap Emma lányával útnak indul, és az ellenséges táborokon keresztül, sok viszontagság után elérkezik Pestre. Nagy öröme napról napra meglátogathatja a budai helytartótanácsi palotában fogvatartott férjét. Batthyány a kicsinyeket is szeretné látni, ezért visszamegy értük Ikervárra és elhozza őket.

A rabságnak is lehet derűs időszaka: családja szabadon látogathatja, fél napokat töltenek nála, szabadulással, felmentéssel hitegetik. Buda ostromára felvonul a magyar honvédsereg. Batthyány egy-egy órára kijárhat a bástyára is sétálni. Távcsővel nézi a Rákos felől gyülekező magyar hadakat. A várban már nagy a fejtelenség, a foglyokkal alig törődnek. Batthyányné meg akarja szöktetni férjét és a vele együtt raboskodó Károlyi István grófot, gondoskodik áruháról, hogy inasruhában surranjon ki vele. A rab Batthyányban feltámad az igazi Batthyány: „Jó lovon karddal a kézben szívesen, de így asszony mögé bújva, ahhoz nem tudom magamat elhatározni.”¹⁰

¹⁰Visszaemlékezés, 598.

Április 23-án reggel a foglyokat Buda közeli ostroma miatt elszállítják. Az indulás előtt beszélítják Batthyányt, gróf Károlyi Istvánt és Zselinsky Lászlót, és közlik velük, hogy ha bármiféle kísérlet történnék megszabadításukra, agyon fogják őket löni. A búcsúzásra megjelent Batthyány és gróf Károlyi György kétségbeesve tiltakoznak az égbekiáltó embertelenség ellen. A főtisztek szégyenkezve vigasztalják őket, hogy csak félreértésről lehet szó, de a parancs visszavonását nem tudják elérni. A menet útnak indul. Vas megyében a lakosság fenyegetőzve követeli a foglyok szabadon bocsátását. A tisztek kérésére Batthyány szól a néphez, hogy a vérontást megakadályozza. Május 7-én érkeznek a laibachi fellegrába. Batthyányné csak későn tudja meg, hogy ott vannak, hiába követ el mindent, hogy hozzájuthasson, nem kap engedélyt a látogatásra. Július 23-án a pozsonyi várba, innét augusztus 11-én Olmützbe szállítják. Batthyányné Pozsonyban többször meglá-

togathatja, majd szeptember 9-én is találkozhatik vele a pozsonyi hajóállomáson, amikor Pestre kíséri.

Batthyány 1849. szeptember 12-én érkezik el hosszú kálvária-útjának utolsó állomására, a pesti Neugebäudeba. Hűséges neje másnap már Pesten van: ismét veszedelmes úton a Komáromot körülfogó Haynau táborán kellett keresztülhaladnia. A börtönben naponkint felkeresi fogoly férjét. Batthyány mintha megsejtette volna, hogy Haynau már aláírta halálos ítéletét, október 4-én mérget kér. Felesége vigasztalására megnyugszik, és abban állapodnak meg, hogy másnap a gyermekeket is beviszi hozzá. Másnap, október 5-én a haditörvényszék kihirdeti az ítéletet: Batthyáynak kötél által kell meghalnia. A grófnő a szörnyű hír hallatára elájul, de eszméletre térve rögtön azon gondolkodik, hogy mit tehetne érte. Mindent megkísérel, hogy az ítélet végrehajtását elhalassza, hogy azután Komáromban Haynautól vagy Bécsben a császártól kérjen kegyelmet. Liechtenstein herceg hadtestparancsnokhoz, majd Kempen kerületi parancsnokhoz siet, de elutasítják, mint egy tolakodó koldusasszonyt. Végre Károlyi Lajos grófnak sikerül kieszközölni részére egy öt perces látogatást férjénél.

Kanzler hadbírószázados vezeti be a siralomházba. Az asztalon feszület, két égő gyertya között. A féltve őrzött fogolynak csak testét gyengíthette el a hosszú rabság. „Oly szép magasztos volt” — írja Batthyáyné. — „Úgy éreztem, mintha egy szent előtt állnék, egy vértanú előtt, aki előtt letérdelünk.”¹¹ Batthyány arra kérte feleségét, hogy menjen külföldre, elkobzott birtokaiból ne kérjen vissza semmit, iratait gondosan őrizze meg, és amikor jónak látja, adja ki.

Mínt hogy a halálbüntetés megbecstelenítő neme elkerülhetetlennek látszott, és Batthyáyné mérget nem tudott szerezni, egy tört vitt be és sikerült neki Batthyány kezébe csúsztatnia. A tört Batthyány Elemér a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, most a Parlamenti Múzeumban őriztetik.¹²

Felesége távozása után Batthyány megírta búcsúlevelét. Mínt hogy szándéka volt a tört használni, és magát megsebezni, hogy megakadályozza a kötél által való kivégzést, éjjel írt búcsúlevelében úgy akarta feltüntetni, hogy már régóta van nála egy szabadító eszköz, mely a szégyenletes halálnemtől meg fogja menteni.¹³

Reggel vérben találták, és a nyakán ejtett seb miatt nem végezhették ki bitófán, hanem este 6 óra tájban agyonlőtték, azon a helyen, ahol az Örökmécses látható.

Batthyáynét rokonai még 5-én este Fótra, másnap délután pedig Csurgóra vitték. Útközben tudta meg a szörnyű valóságot. Ezt írja róla följegyzéseiben: „Ha nem gyilkolták volna meg, bár hazánktól távol még boldogan élhettünk volna, hiszen annyira szerettük egymást. Talán sokat pótolhattam volna, én és gyermekeim megvigasztalhattuk volna. Gyermekeink miatt talán később

¹¹Visszaemlékezés, 612.

¹²A törrel kapcsolatban tisztázandó, hogy a Nemzeti Múzeumban, Batthyány emléktárgyai között őrzött tör azonos-e Batthyány Elemér ajándékával — hiszen azt az özvegy is odaajándékozta. A tör leírását és fotóját ld.: *Batthyány Lajos, első magyar miniszterelnök emlékezete*, szerk.: Körmőczy Katalin, Bp., 1998.

¹³Friedreich Endre: *Gróf Batthyány Lajos utolsó napjai*, in: *Századok*, 1927 (kny.), 29

vissza is térhettünk volna hazánkba, melyet annyira szeretett. Megölték gyermekeim atyját, megfosztották hazánkat egy oly fiától, aki még híven és hasznosan szolgálhatta volna, elragadták tőlem. Elrabolták boldogságomat, nemcsak őt ölték meg, hanem engem is. Ehhez nem volt joguk. Örökre legyen átkozott, aki halálra ítélte. Vannak a kétségbeesésnek és a szerencsétlenségnek olyan mélységei, melyekben minden emberi türelem kimerül. A tör miatt vizsgálat indult meg nemcsak Plante abbé, a gyóntató páter és a profoszok ellen, hanem Batthyányné ellen is. A zaklatástól Bártfay László, gr. Károlyi György titkára mentette meg egy szerencsés ötlettel. Október 8-án Csurgóra utazott, hogy a temetésről beszámoljon. Károlyi György sírva fakadt, amikor Bártfay a gyászos eseményeket elbeszélte. Másnap az özvegy is fogadta. „Szólottam, amit lehetett.” — írja Bártfay — „Szegény! Olyan volt, mint a bánat és fájdalom képe.” Valószínűvé akarták tenni, hogy Batthyány már régebben birtokában volt a törnek, azért Batthyányné Bártfay kérésére lemásolta férje október 5-én este írott búcsúlevelének elejét, és a szabadítóra vonatkozó részt s a másolatot Bártfayra bízta, hogy adja át a katonai hatóságoknak.

Károlyi Györgyné igen erélyes levelet mellékelte a másolathoz: szerencsétlen nővére az ártatlanul meggyanúsítottak védelmére terjeszti be a másolatot. Ha hitelességében kételkednének, az özvegy hajlandó a törvényszék kiküldöttjének megmutatni az eredeti levelet, de kezéből ki nem adja, mert gyermekinek ez az egyetlen öröksége, atyjuk ebben adja rájuk áldását, melyben részesülniük megtagadtattott. Kempen altábornagy haragosan vette át az iratot, mert sejtette, hogy a tört Batthyányné adta át férjének, de a kivégzés okozta felháborodást nem akarták Batthyányné további zaklatása által fokozni, Plante abbét szabadon bocsátották és a vizsgálatot megszüntették.¹⁴

Batthyányné 1849 novemberében Bajorországba utazott sógor-nőjéhez, majd innét Franciaországba, ahol Párizs mellett Montmorencyben telepedett le. Megérkezésének hírére köréje csoportosultak a Franciaországban élő emigránsok. Ez nagy nyugtalanságot keltett a bécsi külügyminisztériumban, de még inkább az az Angliából jövő mende-monda, hogy a magyar emigránsok Batthyány Elemért jelölték magyar trónkövetelőnek. Megindult a kémszervezet munkája: számba vettek mindenkit, aki környezetében megfordult, igyekeztek leveleit elfogni. 1850. október 6-án, férje halálának napján Montmorencyben gyűlt a menekültek kis kolóniája: Horváth Mihály, a történetíró mondott misét és megindító gyászbeszédet. Batthyányné gondoskodni akarván gyermekeinek magyar szellemű neveléséről Horváth Mihályt kérte fel erre. Mikor még 1850-ben a Zürich melletti Rorschachba költözött, Horváth is követte őket, és nagy szeretettel foglalkozott az élénk szellemű gyermekekkel. Batthyányné 1851-ben a falkenburgi kastélyt bérelte ki. Itt rokonain kívül leginkább Teleki László, Szalay László és Almásy

¹⁴Uo.: 35-36. Bertrand Plante abbé Károlyi István családjának francia nevelője volt, aki a kivégzés hajnalán kereste föl Batthyányt.

Batthyányné külföldön

Pál látogatták. A bécsi rendőri főhatóság zsoldjában több svájci rendőrtisztviselő tevékenykedett, azonban csupán Batthyányék látogatóiról és utazásairól számolhattak be. Batthyányné bár érdeklődött az emigráció mozgalmi iránt, nem vett aktívan részt bennük. Annál nagyobb áldozatkészséggel támogatta a szegénysorsú bujdosókat, így Mészáros Lázárt, férje egykori minisztertársát, akinek ő adott pénzt, hogy Amerikában birtokot vásároljon, majd Podhorszky Lajost, a kínai magyar nyelvrokonság kutatóját.

Kempenék Batthyány pénzforrásait is kutatták. Mikor 1853-ban a pozsonyi kerület rendőrfőnökétől arról értesültek, hogy Zichy Károly gyermekei nagyatyjuktól, Batthyány Jánostól egyenként készpénzben egy-egy millió forintot örököltek, szerették volna Batthyánynét és a szenvedélyesen politizáló nővérét, gróf Károlyi Györgynét hazatérésre kényszeríteni.

1855-ben Batthyányné brüsszeli időzése okozott sok gondot a külügyminisztériumnak és a rendőri főhatóságnak, mert a brüsszeli osztrák követ azt jelentette, hogy több neves magyar emigránson kívül (Horváth Mihály, Teleki László gróf Vukovics Sebő, br. Jósika Miklós) Batthyányné is ott tartózkodik, és élénk társadalmi életet él Emma lányával együtt, akit most vezet be a világba: a legelőkelőbb körökben is szívesen látják, Chrepkovicz gróf orosz követ mindenütt tüntető szívességgel foglalkozik velük. Nem lehetetlen, hogy az udvarnál is bemutatják. A bécsi külügyminisztérium ezt meg akarta akadályozni, mert a belga trónörökös nő osztrák főhercegnő, és nem volna illendő, hogy olyan hölgy jusson be az udvarba, aki férje elítélletése miatt itthon udvarképeségét elvesztette.

Újra itthon

1856-ban Batthyányné visszaköltözött hazájába: lányai már felnövekedtek, itthon akarta őket férjhez adni, és anyagi ügyeit is rendezni kívánta. Batthyány összes javai zár alatt voltak. Az 1851. évi összeírás szerint 1.750.000 forintra becsülték a hatalmas uradalmakat, ezzel szemben a terhek 1.300.000 forintot tettek ki, de az adósságnak nagy részét Batthyányné bekebelezett hozománya és egyéb követelései alkották, melyeket a kincstár is elismert. Batthyányné — férje kívánsága szerint — nem kért vissza semmit. Később Ikervárt néhány más birtokkal együtt megvásárolta, a többit pedig a kincstár eladta. Az 1867. évi amnesztia által csak a burgauai birtok szállott vissza a családra.

Nagyobbik lányát, Emmát az 1857. évi jogászbálon mutatta be a pesti társaságnak. „Nemcsak táncmulatság volt ez” — írja Batthyányné egy Almásy Pálhoz intézett, de a posta által elfogott levelében — „hanem emlékezés is a múltra és reménykedés a jobb jövőben. A báli bizottság ünnepélyesen fogadott bennünket, a mulatság után pedig kikísért a kocsihoz. A megtiszteltetés nem nekünk szólt, hanem szegény jó férjem emlékének akartak hódolni. Nem szeretem a zajos mulatságot, de még sem bántam meg, hogy lányomat elvittem: igazi magyar világot látott, vagy 1000 ember volt ott, de

egyetlen német szót sem lehetett hallani. Megvallom jól esett a kegyelet is férjem emléke iránt.”

Ezután a rendőri jelentésekben gyakran esik szó a pesti bálók koronázatlan királynéjéről, Batthyány Emma grófnőről. Ő a társaság központja. Ha anyjával megjelenik a Nemzeti Színházban, minden tekintet, minden látcső feléje irányul, az aranyfiatalság nemcsak atyja, hanem szépsége miatt is hódol neki. Batthyányné ellenséges indulatot táplál és terjeszt a felséges uralkodóház ellen, izgatásainak már meg is van a szemmel látható hatása. Ha a nyilvánosság előtt megjelenik az iránta tanúsított tisztelet tüntetésbe megy át. A császári pár közeli látogatása miatt kívánatos volna eltávolítása. Már azon gondolkodnak, hogy internálni kellene valahova az örökös tartományokba. Ez ügyben sűrűn vált iratokat Albrecht főherceg kormánya Kempennel, de nem bírnak megállapodni: az internálás csak rontaná a hangulatot. Egyébként Batthyányné a császári pár látogatása elől vidékre utazik. Örülnek, mert így nem okozhat bajt. Az ellenőrzés egy pillanatra sem szűnik meg. A pesti rendőrség egy besúgótól azt hallja, hogy Batthyányné Csicsalra készül utazni. Megnézik a helységnévtárat: Csicsal kicsiny falu Somogy megyében. Szigorú rendeletben utasítják Bittó Ede kaposvári csendőrségi szárnyparancsnokot, sürgönyözze meg, hol van Csicsal, kié, mit akarhat ott Batthyányné. A válasz lesújtó: Csicsal egy hitvány kis pusztá, Batthyányéknak semmijük sincs ott, csak az Antal családnak van ott birtoka. A pusztán az ispánon kívül 8-10 béres lakik. Közben kiderül a fatális tévedés: a grófnő nem Csicsalra, hanem a Pozsony megyei Cifferre utazott. Sifrírozott sürgöny megy a pozsonyi rendőrfőnökhöz: figyeljék Batthyánynét, ellenőrizték postáját, azaz bontsák fel leveleit, és ha valami gyanúsat találnak benne, küldjék be.

Egy nyarat a Svábhegyen tölt Eötvös Józsefék szomszédságában. Prottmann rendőrfőnök kémei sváb parasztnak öltözve ólálkodnak a villa körül, és figyelik, ki jár Batthyányékhoz. A kis Batthyány Elemér barátja, Eötvös Loránd, a későbbi világhírű fizikus. Csintalanságukkal valóságos rémei a csendes Svábhegynek.

A Batthyány-ház csakhamar elcsendesedik, mert Emma grófnő 1859-ben férjhez megy gróf Batthyány Gézához, Ilona pedig a következő évben gróf Keglevich Bélához. Batthyányné már csak ritkán mutatkozik a nyilvánosság előtt, akkor is inkább jótékonyági akcióban, így az 1863. és 1866 évben az inségesek javára rendezett bazárokon és multságokon, de a kémkedés — bár mindinkább enyhülve — 1865-ig tart. Ekkor már nagyjából dákai birtokán időzik, melyet gróf Festetics Leótól vásárolt. Itt látogatják meg régi barátai, Deák Ferenc, Horváth Mihály és mások, 1861. február 28-án. Pápán híre futamodik, hogy az emigrációból hazatért Teleki László gróf a közeli Dákán van látogatóban. 500-600 főnyi tömeg, derék iparosok és az ifjúság estefelé kivonul Dákára,

és fáklyás zenét rendez a nagy hazafi tiszteletére. Tarczy Lajos, a református kollégium híres tanára és Vaszary Kolos, a későbbi hercegprímás, akkor pápai bencés tanár lelkes beszédben köszöntik Telekit és vendéglátó háziasszonyát.

Az újratemetés

A szomorú emlékeket idézte fel férjének 1870-ben történt második eltemetése. A 60-as évek végén a kormány rendeletére ország-szerte elzáratták a templomi kriptákat, és így gondoskodni kellett Batthyány hamvainak elhelyezéséről. Pest városa a Kerepesi temetőben a mai mauzóleum helyén sírboltot építtetett. A temetést országos gyászünnepély keretében a város rendezte. Június 9-én a Ferenciek templomában, ahol Piry Cirjék házfőnök mondott gyászbeszédet. Óriási tömeg kíséretében indult meg a menet: ott volt a magyar királyi kormány is gróf Andrássy Gyula vezetése alatt.

Károlyi Árpádnak, a jeles történétírónak kívánságára, voltam bátor megkérdezni a boldogult Batthyány Elemér gróftól, igaz-e az a hír, hogy Ferenc József szerette volna jóvátenni a Batthyáyn elkövetett igazságtalanságot, és kereste az alkalmat, hogy találkozzék Batthyánnal, és kifejezze sajnálkozását. Batthyány Elemér erre így válaszolt: „Erről én is hallottam, de ebből semmi sem igaz. Nem tudok arról, hogy a király megkísérelte volna, de azt tudom, hogy anyám erre a találkozóra nem ment volna el, bár nem Ferenc Józsefet, hanem Schwarzenberg herceget tartotta a tragédia okozójának. Többször hallottam Horváth Mihálytól: Erzsébet királynő így nyilatkozott: »Higgye el, én és férjem a sírjából is kikaparnánk Batthyányt, hogy jóvátehesük a rajta elkövetett igazságtalanságot.« Egyébként anyám kerülte az érintkezést az udvarral és csak Stefánia főhercegnővel tett kivételt: ő is aláírt egy hódoló albumot, melyet a magyar mágnásasszonyok nyújtottak neki.”

Az utolsó évek

Batthyánné élete utolsó szakában családi körén kívül már csak néhány régi bizalmasával érintkezett, de a szegények és szenvedők előtt mindig nyitva állott dácai kastélyának és Borz utcai palotájának kapuja. A jótékonyt szívvel, a feltűnés kerülésével gyakorolta. Sokat adott nyíltan példaadásból is, de még több jót tett titokban. Dákáról négyesfogaton járt be Pápara, de a városba beérkezve, valamelyik néptelen utcában állította meg kocsiját, és gyalog indult az apácákhoz, ahol több leánykát taníttatott, az irgalmasok kórházába pedig beteg cselédjeinek és szegényeinek látogatására. A jótékony intézmények közül a Magyar Gazdasszonyok Egyesülete állott legközelebb szívéhez: ezt 1861-ben alapította, és sorsának osztályosával, Damjanich János özvegyével együtt mindvégig gyámolította.

Ifjúságában rajongó szeretet, öregségében pedig határtalan tisztelet övezte nemes alakját. A nemzet gyásza összefonódott az ő gyászával, és a gyászruha, melyet férje halála óta sohasem vetett le, jelképe volt a nemzet bánatának.

1888. szeptember 29-én hunyt el dácai kastélyában. Utolsó kívánsága szerint férjének búcsúlevelét tették kebelére.